אור הצפון — קרבת האדם לאלהים

קרבת האדם לאלהיסא. הרמב"ם אומר ב"יד החזקה" (הל' עבודת זרה א:א): "בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול וכו'. אמרו הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים המשמשים לפניו, ראויים הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו וכו'. כיון שעלה דבר זה על לבם, התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להם קרבנות ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם כדי להשיג רצון הבורא בדעתם הרעה וכו'. ואחר שארכו הימים, עמדו בבני האדם נביאי שקר וכו' והתחילו על דרך זו לעשות צורות בהיכלות ותחת האילנות ובראשי ההרים ועל הגבעות, ומתקבצים ומשתחוים להם ואומרים לכל העם שזו הצורה מטיבה ומריעה וראוי לעובדה וליראה ממנה וכו' וכו'. וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא וכו' והחכמים שהיו בהם וכו' מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים וכו' עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו".

טעותם הראשונה בימי אנוש היתה, שהאדם הנמצא למטה בארץ רחוק מאלהים ואין לו אפשרות להתקשר אתו באופן ישיר אלא באמצעות שמשיו שהם הכוכבים והגלגלים הנתונים במרום. ובמשך הימים נשתבשו וטעו שכאילו הכוכבים והגלגלים הם השליטים בעולם וכל גורלם של בני האדם בידיהם, ועליהם להשתחוות להם ולעובדם. ואמנם הושפע על בני האדם באותה התקופה שפע רב של טובה, כפי שאמרו חז"ל, שנתעברו ונולדו ביום אחד וברגע שנולדו כבר היו חזקים וגבורים (ראה בראשית רבה לו:א), והיו זורעים אחת לארבעים שנה ומהלכים מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה וכו' וכו' (שם לד:יא). ואף בתקופה מאוחרת יותר לאחר שפחתו והלכו, כתוב על ארץ סדום שהיתה "כגן ה'" (בראשית רבה יג), כלומר כגן עדן, והם ידעו את הסוד איך למשוך השפעה מן הכוכבים וטעו לחשוב שכל זה בא להם מכוח עבודתם וכניעתם להם.

אולם כשבא אברהם אבינו, העמיק לחשוב שלא יתכן שהטובה הזאת באה להם מאת הכוכבים עצמם, וכי בידם נמסרה ההשפעה על העולם והשלטון על בני האדם. ומאחר שאברהם אבינו בא לידי כך ואמר: "תאמר שהעולם בלי מנהיג"? כלומר, החל לחפש את מנהיגו של עולם, מיד הציץ עליו הקדוש ברוך הוא ואמר: "אני הוא בעל העולם" (ראה בראשית רבה לט:א). הקדוש ברוך הוא גילה לו בזה שהוא קרוב אל האדם, כי האדם גדול מכל הכוכבים והמזלות שלא נבראו אלא לשמו, ואין עליו, איפוא, לבוא במגע אתו, כביכול, באמצעותם, כי אם בקשר ישיר, וברגע שהוא פונה אליו מיד הוא מתגלה לפניו.

ולאחר שאברהם הכיר שהקדוש ברוך הוא הוא מנהיגו של עולם, הבין שאין רע מלפניו והכל טוב וחסד, ואף הפורעניות שבאות על העולם שניראות לנו לכאורה שיש בהן רע, אין בהן אלא חסד מאת הקדוש ברוך הוא, כדברי הכתוב: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" (תהלים קיח). חסד ה' הוא לעולם ובכל מקום, ואף בתוך הפורעניות, קרוב ה' אל האדם ומטיב עמו.

וכן מצינו לגבי משה רבינו. כתוב בתורה - לאחר שנתגלה ה' לפני משה בתוך הסנה: "ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה, וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו ה' מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני" (שמות ג). ופירשו חז"ל: "רבי יוחנן אמר, ה' פסיעות פסע משה באותה שעה; רבי שמעון בן לקיש אמר, הפך פניו והביט (שמות רבה ב:יא; וראה בתנחומא נוסח אחר: "רבי יוחנן אמר, ג' פסיעות פסע ורבי שמעון בן לקיש אמר, לא פסע אלא צוארו עקם"). ומכיון שפסע משה פסיעות אחדות או רק הפך פניו ועקם צוארו כדי לראות פלא ה' מיד התגלה לפניו וקרא לו. הרי מכאן כמה קרוב ה' אל האדם ואין ביניהם שום מחיצות ואינו זקוק לשום אמצעים ומתווכים, אלא ברגע שהוא פונה אליו הוא מתקרב ומתוודע לפניו.

ומכאז הכיר גם משה שחסד ה' הוא לעולם ואף בתוך הפורעניות קרוב הוא אל האדם. חז"ל אומרים: "ר' יהושע אומר, מפני מה נגלה הקדוש ברוך הוא משמי מרום והיה מדבר עם משה מתוך הסנה, שכל זמן שישראל שרויין בצרה כאילו צרה לפניו, שנאמר: 'בכל צרתם לו צר' (ישעיה סג); ואומר: 'עמו אנכי בצרה' (תהלים צא); ואומר: 'כל הנוגע בהם נוגע בבבת עינו' (זכריה ב). ירדו למצרים, שכינה עמהם וכו'; עלו - שכינה עמהם וכו'; שרויין בצער, כביכול שרוי עמהם בצער, שנאמר: 'מתוך הסנה'" (מכילתא דרשב"י שמות ב; וראה בתנחומא שמות יד נוסח אחד: "למה מתוך הסנה ולא מתוך אילן גדול ולא מתוך תמרה? אמר הקדוש ברוך הוא: כתבתי בתורה 'עמו אנכי בצרה' - הם נתונים בשעבוד ואף אני בסנה ממקום צר, לפיכך מתוך הסנה שכולו קוצים"). הרי כמה קרוב האלהים אל האדם, שבכל צרותיו, כביכול, משתתף עמו ומגין עליו.

ובאותו הזמן הבטיח הקדוש ברוך הוא למשה שזו תהיה הנהגתו עם ישראל בכל הדורות, שבכל הפורענויות שיבואו עליהם לא יתרחק מהם ויהיה מוכן להושיעם. חז"ל אומרים: "אמר לו (למשה) הקדוש ברוך הוא, אתה אמרת 'הנני', ולא ידעת מה הוא, חייך בכל עת שתקרא אותי מיד אני מזמן לך וכו' ועליו אמר ישעיה ע"ה (נח:ט): 'אז תקרא וה' יענה תשוע ואומר הנני'" (ראה תורה שלמה, שם). קרוב ה' לישראל בכל עת ובכל זמן, ובכל רגע שיפנו אליו, בכל צרותיהם ומצוקותיהם, יופיע לפניהם ויאמר: "הנני", כלומר, יתגלה לפניהם עד שיכירו בו הכרה חושית כאילו שרוי עמהם.

ב. ומצינו עוד יותר מזה, שלא רק לפנייה כמו של אברהם אבינו שמסופר עליו שהסתכל בעולם, כמו שמסתכלים בבירה, וכמו של משה שכתוב שסר לראות - הקדוש ברוך הוא מתגלה, אלא אף לקראת כל רחש שהוא, הבא מתוך מצב מדוכדך ביותר ומצד רשעים גמורים - הקדוש ברוך הוא מוכן להיענות ולהתגלות ולהשפיע עליהם כל טובו וחסדו.

ובני קורח יוכיחו. חז"ל אומרים על הכתוב: "רחש לבי דבר טוב" (תהלים מד) - "להודיעך שלא יכלו להתוודות בפיהם אלא כיון שרחש לבם בתשובה, קיבלם הקדוש ברוך הוא. וכן הוא אומר: 'ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין' (דה"י א כח:ט) - 'כל מחשבות' אינו אומר אלא 'כל יצר מחשבות', עד שאין האדם יצר את המחשבה בלבו, הקדוש ברוך הוא מבין. ולמה לא יכלו לומר בפיהם שירה? שאול פתוחה והאש מתלהטת סביבותיהם, ככתוב: 'ואש יצאה מאת ה' וכו'' (במדבר טז); ואומר: 'ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם'. לכך נאמר: 'רחש לבי'" (ילקוט תהלים תשמט).

החטא של קורח ובניו הגיע לחומרה כזו, שה' ברא בריאה חדשה כדי להעניש אותם: "ופצתה הארץ פיה ובלעה אותם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאולה" (במדבר טז). שאול הוא המדור השביעי שבגיהנום הנקרא שאול תחתית (ראה עירובין יט). וכבר אומר הרמב"ן שכל יסורי איוב במשך כל חייו אינם מגיעים לרגע אחד של גיהנום, והדברים אמורים לגבי המדור הראשון שבגיהגום. וכל המשפט במשך י"ב חודש שבגיהנום במדורו הראשון אינו מגיע לרגע אחד שבמדור השני, וכן בכל מדור לגבי המדור שלאחריו - עד המדור השביעי. והנה בני קורח התגלגלו על פתחי הגיהנום ממדור למדור על כל יסוריהם האיומים, שאין לנו כל תיאור עליהם, ועדיין לא שבו בתשובה. ורק כשהגיעו לשאול תחתית שהוא המדור השביעי, כשכבר היו שרופים וכסוחים ולא יכלו לפצות פיהם, חלף במוחם איזה רחש כל שהוא להתעוררות של תשובה, כדכתיב: "רחש לבי דבר טוב", והרחש הזה אף לא היה, כאמור, בבחינת מחשבה, ובכל זאת כבר הבין אותו הקדוש ברוך הוא והתקרב להם עד כדי כך ש"כעין עמוד נתבצר להם בגיהנום ועמדו עליו והיו כל ישראל רואים אותם, ובאותה שעה פתחו ואמרו שירה" (ילקוט במדבר תשנב: וראה תשעז: "רבי שמואל בן נחמן אמר, לא היו שלשתם עומדים במקום אחד, אלא כל אחד ואחד היה בפני עצמו עומד והיו דומין כשלושה עמודים, והיינו דאמרי ברייתא על מאן קאים עלמא על תלתא עמודיא, אית דאמרין תלתא בני קורח").

הרי כמה קרוב אלהים אל האדם, ואף הגרוע ביותר, שהוא נמצא אתו אף בדיוטה האחרונה של ירידתו, ומוכן להיענות לכל הגה ולכל רחש המתעורר בקרבו אף מתוך קצה דכדוכו וכלות גופו ונפשו, ולהעלותו לפדות ולישועה.

ג. מתוך כך נבין מזמור אחר המיוחס לבני קורח. כתוב: "מזמור לאסף (ראה בבא בתרא טו תוספות ד"ה על ידי, שאסף הוא אחד מבני קורח; וראה רש"י במדבר טז שמביא תנחומא שאסף הוא מכ"ד משמרות שמוצאם מקורח) אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו ירושלים לעיים וכו' וכו'". (תהלים עט). ושואלים חז"ל: "וכי מזמור הוא? וכו' זה שאמר הכתוב 'שמחה לצדיק עשות משפט' (משלי כא), הצדיקים פורעין חובן ומזמרים להקדוש ברוך הוא וכו', כך אמר אסף לא מוטב שהפיג הקדוש ברוך הוא חמתו בעצים ובאבנים ולא בבניו" (ילקוט תתכד). והנה סוף כל סוף קשה, הרי אסף נותן תיאור רחב על חורבן ירושלם, על טומאת בית המקדש מקום השכינה, על שפיכת דמם של עבדי ה' וחסידיו, ואיך אפשר לומר שירה על חורבן נורא כזה? אלא שהצדיקים שמחים ומזמרים גם על הפורעניות ועשיית המשפט, משום שהם רואים קרבת אלהים בכל מקום ובכל מאורע, שגם בתוך הפורעניות עצמן, ה' אינו עוזב אותם ואינו מכלה חמתו עליהם, אלא מרחם עליהם וכל הפורענויות אינן אלא חסד מאת הקדוש ברוך הוא לזכותם ולטובתם.

וכן אומר הכתוב: "המאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד" (איכה ה), כלומר, בלשון שאלה, האם מאסתנו? דבר זה לא יתכן, אלא רק קצפת עלינו, בבחינת קצף חיצוני בלבד, כמו קצף על פני המים, כי הקדוש ברוך הוא קרוב לישראל ותוכו רצוף אהבה, ואף בזמן שכעס על ישראל והביא עליו את החורבן אין זה אלא בשטח החיצוני ולרגעים בלבד, ולאחר זמן מה, יתפזר הקצף ותתגלה שוב קרבתו ואהבתו, ועל כגון דא יש לומר שירה גם בתוך עצם החורבן וההרס.

ועל זה אומר הכתוב: "הללו בתקע שופר" (תהלים קנ). לכאורה הלא תקיעת שופר באה בעת מלחמה וחורבן והיא מטילה אימים, כדברי הכתוב: "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו?" (עמוס ג), אלא שבאותו זמן ה' שורה בתוכם ואינו מסיר חסדו מהם ובזה עצמו הוא מיטיב עמהם, ויש לומר על זה הלל ושירה.

ולכן דרשו חז"ל: "והנה טוב מאד" - "זה הגיהנום" (בראשית רבה ט), כי ה' שרוי עמהם אף בתוך הגיהנום, כמו שאומר דוד המלך ע"ה: "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי" (תהלים צא), וכל הגיהנום אינו אלא לטובתם, לזככם ולצרפם. ומשום כך מצדיקים הרשעים עליהם את הדין בגיהגום ומהללים ומשבחים את ה' ואומרים לפניו: "'פה דנת; יפה זכית; יפה חייבת, ויפה תקנת גיהנם לרשעים וגן עדן לצדיקים" (עירובין יט). אין לראות כלל הבדל בין גן העדן לגיהגום, וכמו שגן העדן הוא מתוקן יפה ומהווה עונג ועידון לצדיקים, באותה המדה מתוקן יפה הגיהנום ומהווה עונג ועידון לרשעים. כי קרוב אלהים לבני האדם, אף לרשעים גמורים, ושרוי אתם בתוך צרתם, ואינו מסיר חסדו מהם בשום מקום שבעולם ובשום מקרה ומצב, והוא מוכן להיענות להם לכל קריאה ולכל פניה ומבין כל הגה ורחש שבלבותיהם.